

Тетяна Володимирівна ЧЕРНИЧКО

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку та фінансів,
Мукачівський державний університет
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89600, Україна
E-mail: mdukkf@rambler.ru
Телефон: +380313121109

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Черничко, Т. В. Інституційні засади організації кредитних відносин в Україні [Текст] / Тетяна Володимирівна Черничко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С.І.Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Том 14. – № 1. – С. 361-368. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Розкрито суть методичного підходу до формування інституційних засад організації кредитних відносин, сформульованого за результатами дослідження еволюції типів, основних принципів та етапів їх формування в Україні. Проаналізовано їх роль у забезпеченні динамічного розвитку реального сектору України шляхом виділення негативного та позитивного кредитних циклів. Визначено специфіку основних етапів формування вітчизняних кредитних відносин. За результатами оцінювання споживчого та інвестиційного кредитування як чинників впливу на економічну кон'юнктуру з'ясовано необхідність переспрямування кредитних потоків у напрямі збільшення інвестицій у розвиток реального сектору.

Ключові слова: кредитні відносини; реальний сектор; економічна кон'юнктура; економічний розвиток.

Татьяна Владимировна ЧЕРНИЧКО

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Аннотация

Раскрыта суть методического подхода к формированию институциональных основ организации кредитных отношений, сформулированного по результатам исследования эволюции типов, основных принципов и этапов формирования кредитных отношений в Украине. Проанализирована роль кредитных отношений в обеспечении динамичного развития отечественного реального сектора путем выделения отрицательного и положительного кредитных циклов. Определена специфика основных этапов формирования кредитных отношений в Украине. По результатам оценки потребительского и инвестиционного кредитования как факторов воздействия на экономическую конъюнктуру выяснена необходимость перенаправления кредитных потоков путём увеличения инвестиций в развитие реального сектора.

Ключевые слова: кредитные отношения; реальный сектор; экономическая конъюнктура; экономическое развитие.

INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF CREDIT RELATIONS IN UKRAINE

Abstract

There has been defined the essence of the methodological approach to the formation of institutional principles of credit relations formulated by a study of the evolution of types. Basic principles and stages of credit relations in Ukraine are analysed. The role of credit relations for ensuring the dynamic development of the real sector of Ukraine by selecting negative and positive credit cycles is characterised. The specificity of the main stages of credit relations in Ukraine is determined. According to the evaluation results of consumer lending and investment as factors of affecting the economic conditions, the need of credit flows redirection towards investment increasing in the real sector is found out.

Keywords: credit relations; real sector; economic conditions; economic development.

JEL classification: E51

Світова фінансово-економічна криза продемонструвала глобальну нестабільність економічного розвитку та тісний взаємозв'язок між процесами, які відбуваються в грошовому та реальному секторах економіки. Відповідно, все більше західних та вітчизняних економістів наголошують на необхідності пошуку причин дестабілізації економічних процесів саме у сфері фінансових і кредитних відносин.

Недостатній обсяг фінансових ресурсів як на рівні суб'єктів господарювання, так і країни загалом, стали причиною глибоких системних криз у національній економіці. Саме тому питання необхідності оптимізації кредитних відносин та визначення інституційних засад їх організації набувають все більшого значення.

Серед вітчизняних і російських учених, які досліджували особливості та проблеми формування оптимальних кредитних відносин, а також аналізували їх вплив на характеристики макроекономічної стабілізації та економічного розвитку, можна назвати роботи Алексєєва І. В., Василика О. Д., Вовчак О. Д., Крупки М. І., Лисицького В. І., Луніної І. О., Лютого І. О., Львовчкіна С. В., Опаріна В. М., Савлука М. І., Суторміної В. М., Федосова В. М., Філіпенка А. С., Шаблістої Л. М., Шевчука В. О., Юрія С. І. та ін.

Незважаючи на численні теоретичні й практичні розробки, пов'язані з дослідженням характеристик і чинників економічного розвитку, оцінкою причин кризових явищ у грошовому та реальному секторах економіки України, ступінь наукового вивчення перелічених проблем залишається недостатнім. Зазначені дослідження не об'єднані єдиними методологічними підходами. Поза увагою залишаються питання, пов'язані з

визначенням споживчого та інвестиційного кредитування як чинників впливу на економічну кон'юнктуру.

Метою нашої статті є обґрунтування методологічних засад формування кредитних відносин як чинника впливу на темпи розвитку реального сектору економіки України.

Реалізація мети обумовила необхідність визначення і розв'язання таких завдань:

- визначити умови виділення кредитних відносин в окрему інституційну формацію;
- навести питомі ознаки кредитних відносин;
- виділити основні функції кредитних відносин;
- оцінити вплив кредитних відносин на динаміку економічного розвитку в Україні.

Умовою виникнення кредитних відносин є нерівномірність руху основних і оборотних засобів у процесі суспільного виробництва, що призводить до виникнення тимчасового дефіциту цих засобів у одних економічних суб'єктів та тимчасового надлишку в інших. При цьому вивільнення ресурсів та додаткова потреба в них, як правило, не збігаються за обсягами та часом утворення, кількістю тощо. Процес акумуляції тимчасово вільних ресурсів та їх перерозподіл на тимчасове використання і формує основу для виникнення кредитних відносин.

Основними питомими ознаками кредитних відносин є: їх виникнення на стадії перерозподілу кінцевих доходів; формування на засадах повернення і з виплатою відсотків; вплив на структуру та обсяги грошових потоків і кон'юнктуру економіки країни. Ці ознаки обумовлені необхідністю безперервного кругообігу ресурсів у межах економічної системи, і саме тому кредитні відносини виступають

чинником ефективного (або неефективного) використання фінансових ресурсів для потреб виробництва, торгівлі та споживання.

У розвитку кредитних відносин в Україні за час незалежності можна виділити щонайменше чотири періоди (рис. 1):

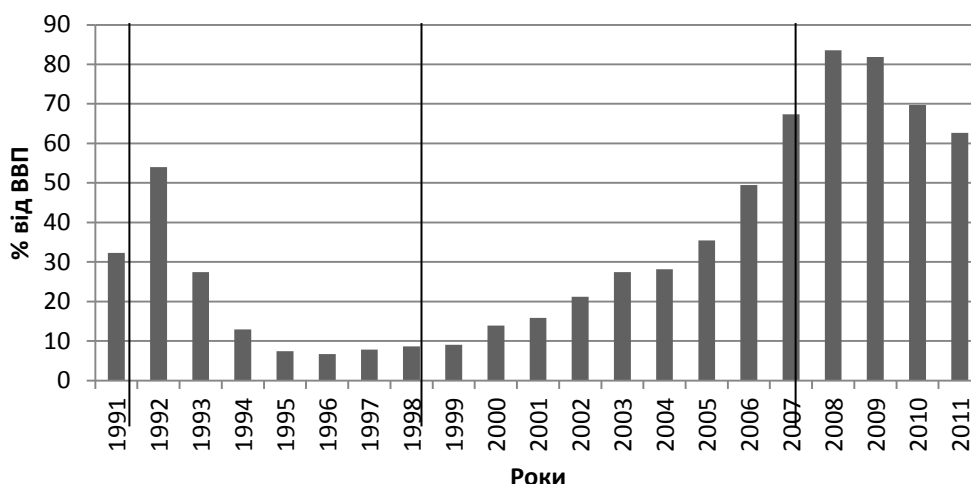


Рис. 1. Періоди формування кредитних відносин в Україні (обсяг кредитів у % до ВВП)

Період I – 1991-1992 рр. – період становлення нового типу кредитних відносин на базі соціалістичних форм і видів кредитування. Зростання обсягів наданих кредитів відбувається шляхом розширення переліку суб'єктів кредитних відносин, в умовах відсутності досвіду ринкових відносин з позичальниками та сформованого правового поля. Саме в цей період «...відновлюється істинна сутність кредиту як самостійної економічної та базової категорії в кредитному механізмі, припиняється безповоротне фінансування видатків бюджету, надання кредитів збитковим господарствам, а також на цілі, які не відповідають внутрішній природі кредиту і принципам комерційної діяльності» [1; с. 38].

Період II – 1993-1999 рр. – період значного зменшення обсягів наданих кредитів та перехід до товарної форми кредитування. У лютому 1993 р. Національний банк України затвердив Порядок проведення банками операцій з векселями, яким було встановлено особливості застосування комерційного кредиту. У цей період практично призупиняється довгострокове інвестиційне кредитування. Фінансовий стан як суб'єктів господарювання, так і комерційних банків погіршується. На фоні зростання попиту на кредити це призводить до зростання відсоткових ставок. Найкритичнішого стану ситуація в банківській системі набуває в 1996 році у період фінансової кризи.

Період III – 2000 – 2008 рр. – період динамічного зростання обсягів кредитування в економіці України. Відбувається процес відновлення інвестиційного кредитування. Пік обсягів кредитів, наданих комерційними банками,

– 2006 – 2008 рр. У цей період зростання кредитного портфеля відбувається на 60-80% щорічно (у 2006 році – на 72% від попереднього року, у 2007 році – на 80%, 2008 році – на 63%). При цьому в структурі наданих кредитів переважає частка кредитування юридичних осіб – 60-94%. Значне зростання обсягів кредитних ресурсів у 2008 р. пов'язане з переоцінкою кредитів в іноземній валюті внаслідок девальвації гривні. Саме на цьому етапі формується система парабанківських кредитних установ.

Період IV – з 2009 року – характеризується зменшенням кредитних вкладень в економіку країни. Основні причини: значний відплив депозитних ресурсів унаслідок фінансової дестабілізації в 2008-2009 рр. та зростання недовіри до банківської системи; призупинення взаємного кредитування банками на міжбанківському ринку.

Кредитні відносини відіграють вагомий роль у динамічному розвитку реального сектору. Проте їх вплив позитивний лише в тому випадку, якщо кредитні відносини мають адекватні цільові орієнтири та оптимальну інституційну структуру.

Залежно від спрямування кредитних ресурсів, у сукупності «кредитні відносини – реальний сектор економіки» з теоретичної та практичної точки зору можна виокремити негативний та позитивний цикли.

В умовах негативного кредитного циклу (рис. 2) кредитні ресурси спрямовуються у сферу нематеріального виробництва, тобто в галузі та сфери діяльності, які не забезпечують зростання обсягів виробництва. До них, зокрема, належать невиробничі види побутового обслуговування населення, житлово-комунальне господарство,

охорона здоров'я, фізична культура і соціальне забезпечення, освіта, культура та мистецтво, наука і наукове обслуговування, фінанси, кредит, страхування і пенсійне забезпечення, управління тощо. Додатковим чинником макроекономічної

дестабілізації виступає зростання обсягів кредитування фізичних осіб за рахунок зменшення обсягів кредитів, наданих суб'єктам господарювання.

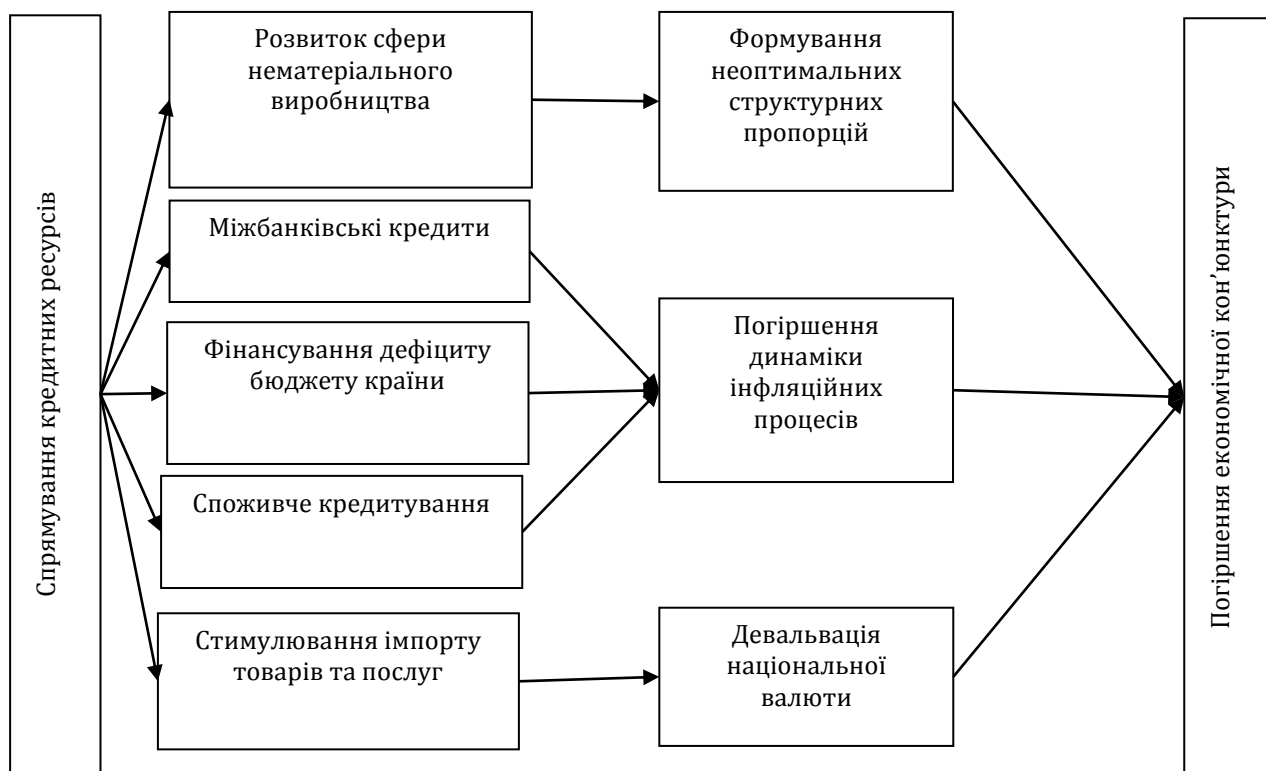


Рис.2. Негативний кредитний цикл

Запропонована схема руху позичкового капіталу призводить до посилення макроекономічної нестабільності та погіршення економічної кон'юнктури.

Позитивний кредитний цикл (рис. 3.) пов'язаний з вибором напрямів кредитування, які: стимулюють розширення обсягів національного виробництва та споживання; забезпечують оптимізацію структури національної економіки; виступають чинником поліпшення економічної кон'юнктури.

При зміні структури та спрямованості кредитних ресурсів переважає частка кредитування суб'єктів господарювання, а в структурі наданих кредитів за видами економічної діяльності переважають галузі сфери матеріального виробництва (сільське господарство, добувна та переробна промисловість тощо). Як наслідок, спостерігається прямий кореляційний зв'язок між розширенням кредитних відносин та зростанням обсягів товарного виробництва.

Сформульовані теоретичні висновки

підтверджуються аналізом статистичних даних розвитку української економіки за 2002-2004 рр. (позитивний кредитний цикл: зростання обсягів кредитування відбувається на фоні позитивної економічної динаміки) та 2008-2010 рр. (негативний кредитний цикл: зростання обсягів кредитування відбувається на фоні погіршення динаміки економічного розвитку) (табл. 1).

Зокрема:

- частка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, становила 92,1 % від загального обсягу кредиту у 2002 р., а у 2008 р. – 60,4%;
- частка кредитів, наданих фізичним особам, у 2002 р. становила 7,9%, а у 2008 р. – 38,2%;
- частка кредитів, спрямованих у сільське господарство, становила у 2002 р. 6,8% від загального обсягу кредитів наданих нефінансовим корпораціям, а у 2008 р. – 6,5%;
- частка кредитів, спрямованих у добувну та переробну промисловість, становила у 2002 р. 34,4% від загального обсягу кредитів наданих нефінансовим корпораціям, а у 2008 р. – 27,6%.



Рис. 3. Позитивний кредитний цикл

Таблиця 1. Кредити, надані комерційними банками в економіку України
(за видами економічної діяльності)*

	Позитивний кредитний цикл				Негативний кредитний цикл					
	2002 р.		2003 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Усього	42,35	100,00	67,84	100,00	734,02	100,00	723,30	100,00	728,62	100,00
Кредити, надані суб'єктам господарювання	38,72	92,10	58,85	86,70	443,67	60,44	462,21	63,90	494,15	67,82
Сільське господарство	2,64	6,82	4,56	7,75	28,81	6,49	26,03	5,63	26,83	5,43
Добувна і переробна промисловість	13,33	34,43	18,56	31,54	122,34	27,58	123,83	26,79	140,11	28,35
Будівництво	0,88	2,27	1,56	2,65	39,27	8,85	41,68	9,02	44,73	9,05
Оптова та роздрібна торгівля	15,6	40,29	24,6	41,80	155,82	35,12	165,68	35,85	177,94	36,01
Інші галузі економіки	6,27	16,19	9,57	16,26	97,43	21,96	104,99	22,72	104,54	21,16
Кредити, надані фізичним особам	3,31	7,9	8,99	13,2	280,49	38,21	241,25	33,35	218,69	30,01

* Дані за 2002-2003 рр. – [2; С.42]; за 2008р. - [3]; за 2009р. - [4]; за 2010р. - [5]; розраховано автором.

Таким чином, зміни в структурі та обсягах кредитних потоків виступають вагомим чинником впливу на темпи розвитку реального сектору економіки країни.

Досить полемічним є питання виділення споживчого та інвестиційного кредитування як чинників впливу на економічну кон'юнктуру. Безперечно, якщо кредитування спрямовується

переважно у сферу виробництва та інвестування, то низький рівень споживчого попиту або його переспрямування на товари іноземного виробництва дестабілізує як реальний сектор економіки країни, так і її валютний ринок. З іншого боку, в умовах недостатнього рівня розвитку товарного ринку країни, зростання обсягів споживчого кредитування, а особливо в

іноземній валюті, спричиняє значний інфляційний та девальваційний вплив.

Важливою проблемою споживчого кредитування є занадто оптимістичне оцінювання населенням власних доходів майбутніх періодів (перманентного доходу). Це створює серйозну загрозу для банківської системи країни і може призвести до погіршення динаміки ВВП.

Позитивним аспектом зростання споживчого кредитування може стати розширення його обсягів за умови спрямування кредитних ресурсів у розвиток національного виробництва. Окремі економісти аргументують доцільність кредитування ринку житла [6, с. 80]. Обґрунтованість цього напряму кредитування підтверджують тенденції, властиві для країн з розвинутою економікою. Зокрема в США частка кредитів комерційних банків, спрямованих у нерухомість, у 2010 р. становила 55,1% від загального обсягу кредитів [7]. Американські банки не визначають кредитування в нерухомість як елемент споживчого кредитування.

Пропорції між інвестиційним та споживчим кредитуванням залежать від багатьох чинників і є специфічними для кожної країни, навіть на стадії розвитку економіки. Так частка кредитів населенню в сукупних активах комерційних банків США у 2010 р. становила 16,4% [6, с. 80], Німеччини – 15%, Англії – 18% [6, с. 34]. В Україні кредити, надані фізичним особам, становили 5,5% від загального обсягу у 2001 р. та 38,2% – у 2008 р. Саме в цей період, 2008 – 2010 рр., відбувається і значне прискорення темпу інфляції в країні, що дозволяє зробити висновок про негативний вплив зростання рівня споживчого кредитування на розвиток української економіки.

Шляхом узагальнення результатів дослідження особливостей формування та еволюції кредитних відносин в Україні пропонуються наступні інституційні засади їх організації (рис. 5).

Кредитні відносини відіграють вагомий роль у динамічному розвитку реального сектору економіки країни. Залежно від напрямів та результатів спрямування кредитних ресурсів, з теоретичної та практичної точок зору, можна виділити негативний і позитивний кредитний цикли. Розвиток негативного кредитного циклу відбувається за умови, що результатом формування кредитних відносин стають структурні диспропорції в економіці країни, погіршення динаміки інфляційних процесів, девальвація національної валюти тощо.

Позитивний кредитний цикл пов'язаний з формуванням кредитних відносин, спрямованих на поліпшення та оптимізацію структурних пропорцій, на розширення обсягів національного виробництва, на зростання обсягів виробничого та особистого споживання.

За результатами дослідження еволюції типів і

етапів розвитку кредитних відносин, основних принципів кредитної системи, сформульовано інституційні засади організації кредитних відносин в Україні. Визначено умови виділення кредитних відносин в окрему інституційну формацію, їх питомі ознаки, основні функції та види кредитних відносин в Україні.

Ґрунтовний та всебічний аналіз основних механізмів регулювання кредитних відносин дозволить запропонувати ефективний інструментарій впливу держави на структуру кредитних відносин та забезпечити їх стимулюючий вплив на динаміку та якість розвитку економіки України.

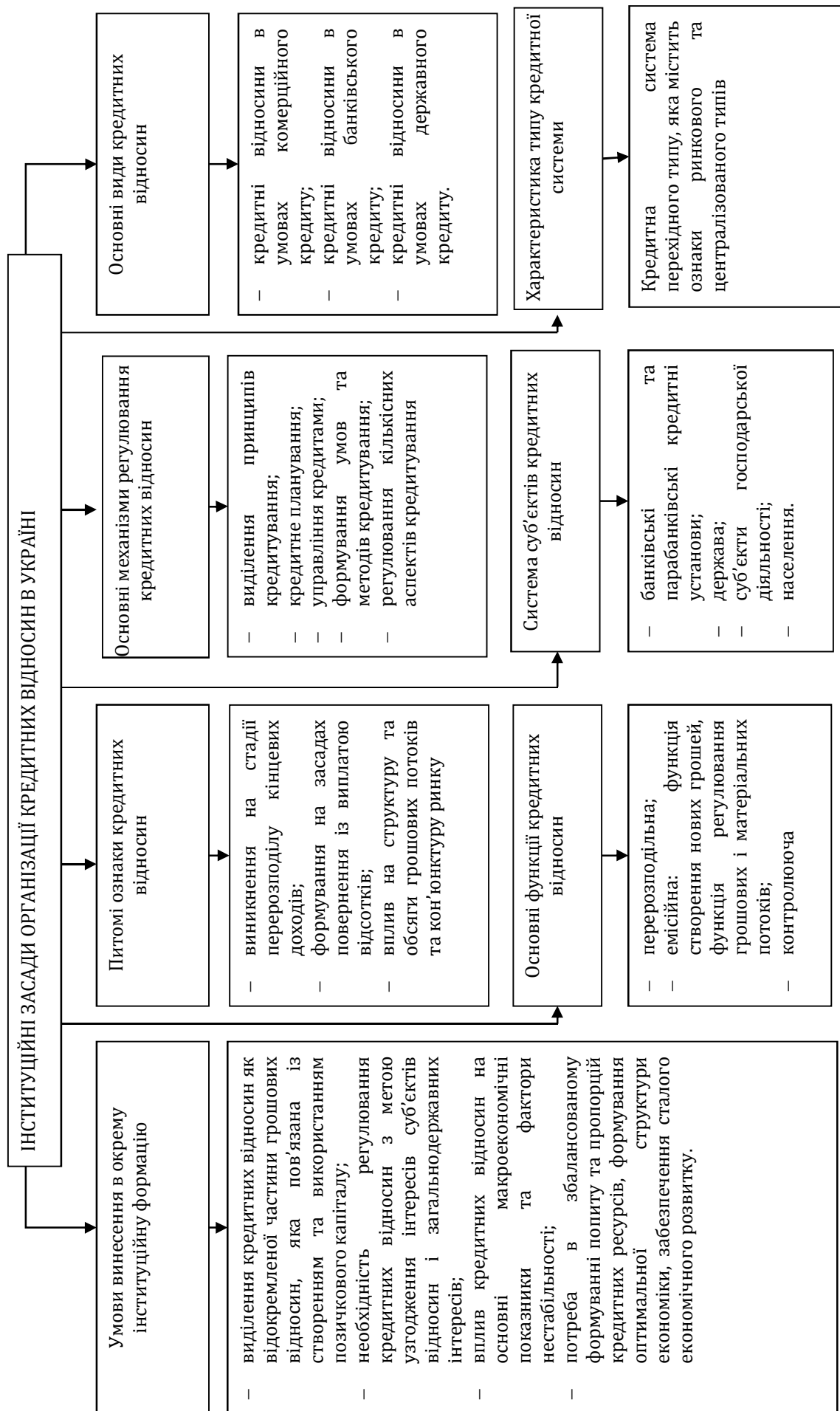


Рис. 5. Інституційні засади організації кредитних відносин в Україні

Список літератури

1. Гуцал, І. Мотиваційні фактори у забезпеченні ефективності кредитування // Банківська справа. – 2002. – №3. – С. 38-45.
2. Бюлетень Національного банку України № 6/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/econom/Buleten/2006/bull_06-06.pdf.
3. Кредити та депозити за секторами економіки 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
4. Кредити та депозити за секторами економіки 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
5. Кредити та депозити за секторами економіки 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
6. Матвієнко П. В. Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України [Текст] : моногр. – К.: Наукова думка, 2004. – 254 с.
7. Активи та зобов'язання комерційних банків в Сполучених Штатах / Федеральна Резервна Система США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/releases/h8/current/default.htm>.

References

1. Gutsal, I. (2002). Motivational factors in ensuring the effectiveness of loans. *Banking*, 3, 38-45.
2. Bulletin of the National Bank of Ukraine № 6/2006. (2006). Retrieved September 15, 2013, from : http://bank.gov.ua/Publication/econom/Buleten/2006/bull_06-06.pdf.
3. Loans and Deposits by Sector ekonomikyv 2009. (2010). Retrieved September 15, 2013, from : <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
4. Loans and Deposits by Sector ekonomikyv 2010. (2011). Retrieved September 15, 2013, from : <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
5. Loans and Deposits by Sector of ekonomy 2011. (2012). Retrieved September 15, 2013, from : <http://bank.gov.ua/Publication/stat.htm>.
6. Matvienko, P. V. (2004). Development of monetary relations in the economy of Ukraine. Kyiv: Naukova Dumka.
7. Assets and liabilities of commercial banks in the United States / U.S. Federal Reserve. (2013). Retrieved September 15, 2013, from : <http://www.federalreserve.gov/releases/h8/current/default.htm>.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2013 р.